

Кисляк Єлизавета,

студентка IV курсу I (бакалаврського)
рівня вищої освіти (групи УМЛ6-1-22-4.0з)
спеціальності 035 «Філологія
(українська мова та література)»
Факультету української філології,
культури і мистецтва
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка.

Науковий керівник:

О.А. Стишов, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

УДК 811.161.2'373.43:81'373.611:070

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРИВАЦІЇ СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНИХ НЕОЛОГІЗМІВ У МАСМЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОРІЧЧЯ

У статті розглянуто особливості словотворення суспільно-політичних неологізмів у масмедійному дискурсі початку ХХІ століття. Сучасні українськомовні ЗМІ характеризується як важливий ретранслятор різноманітних подій, соціальних, політичних, економічних трансформацій, а також війн. Від-

Молодий дослідник

повідно в цих умовах вони виступають як активний чинник формування нових мовних одиниць. Саме в медійному середовищі найбільш виразно реалізуються дериваційні інтенції, які забезпечують номінацію нових процесів, явищ, подій, понять і переосмислення вже відомих. У статті виявлено та проаналізовано основні способи, підспособи й особливості деривації нових суспільно-політичних одиниць. Встановлено продуктивні способами словотворення дослідженої лексики й термінології – морфологічний, телескопія і лексико-семантичний. Із-поміж підспособів морфологічного способу в деривації суспільно-політичних неологізмів активізацію виявляє префіксація, суфіксація, композиція, словоскадання, а такою аббревіація. У висновках ідеться про те, що ці лексичні одиниці почасти є важливим елементом мовної динаміки. Вони також дозволяють окреслити тенденції розвитку сучасної суспільно-політичної лексики.

Ключові слова: суспільно-політична лексика; неологізми; деривація; словотворення; масмедійний дискурс.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці особливої актуальності набуває дослідження суспільно-політичної лексики й термінології як важливого складника мовної системи, що безпосередньо пов'язаний із динамічними процесами як в Україні, так і в світі. У контексті масмедійного дискурсу початку XXI століття ці слова виконують не лише номінативну, а й впливову функцію, формуючи масову свідомість і політичну культуру. В умовах активних соціально-політичних трансформацій в Україні, зокрема в період реформ і воєнних подій, спостерігаємо інтенсивне поповнення словникового складу новими одиницями, що відображають актуальні реалії суспільного життя. Про це висловив доречні думки відомий мовознавець: «Сучасна Україна задуже політизована. Подіями, що відбуваються в державі й стосуються її внутрішнього або зовнішнього розвитку, переймаються майже всі громадяни, а не тільки ті, хто безпосередньо причетний до процесів державотворення... Цей політичний бум є одним із чинників активізації розвитку політичної мови ...» (Степаненко, 2017). Особливу увагу привертають дериваційні процеси, які забезпечують творення нових суспільно-політичних неологізмів, а також семантичні трансформації вже наявних у мові лексем. Незважаючи на певну кількість наукових праць, присвячених окремим аспектам цієї проблематики, питання комплексного аналізу особливостей словотворення суспільно-політичних неолексем у масмедій-

ному дискурсі початку XXI сторіччя потребує подальшого вивчення, що й зумовлює актуальність цієї розвідки.

Мета статті – детально проаналізувати основні способи деривації суспільно-політичних неологізмів, що функціонують у сучасному українськомовному масмедійному дискурсі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематику деривації лексем активно досліджували і нині студіюють у різних аспектах такі українські науковці: І. Ковалик, О. Тараненко, Н. Клименко, В. Грещук, Є. Карпіловська, А. Нелюба, М. Навальна, Л. Кислюк та ін. Саме особливостям творення суспільно-політичних неологізмів присвячено деякі роботи Я. Яремка, С. Лук'яненка, М. Степаненка, О. Стишова, Ю. Костюка та ін.

Вклад основного матеріалу. Суспільно-політичний дискурс початку XXI століття характеризується інтенсивними процесами оновлення лексичного складу, що зумовлено глибокими соціальними, політичними, економічними трансформаціями, а також повномасштабною війною. Українськомовні ЗМІ в цих умовах виступають не лише як засіб відображення реальності, а й як активний чинник формування нових мовних одиниць. Саме в медійному середовищі найбільш виразно реалізуються дериваційні інтенції, які забезпечують номінацію нових процесів, явищ, подій, понять і переосмислення вже відомих. Зібраний нами значний матеріал підтверджує слушне положення, що «найбільш дієвим поповнювачем аналізованих одиниць було і залишається словотворення як на базі питомих, так і чужомовних ресурсів різними способами деривації» (Стишов, 2019).

У сучасному масмедійному дискурсі засвідчено різні способи й типи деривації, серед яких головну роль відіграє морфологічна та семантична.

Як і в загальнонародній українській мові, так і в масмедійному суспільно-політичному дискурсі найбільш продуктивною виступає префіксація, зокрема ряд афіксів. Із-поміж препозитивних формантів у префіксального підспособу словотворення суспільно-політичних неологізмів початку XXI століття особливо продуктивними є: **недо-** (недополітик, недолюстрація, недопатріот, недопарад, недореферендум, недопрезидент), **псевдо-** (псевдоправоохоронний, псевдополітичний, псевдополіція, псевдоукраїнець, псевдопосадовець), **ре-** (реприватизація, реолігархізація, рекомунізація, реукраїнізація), **за-** (задвохсотити, задонатити, зазомбувати, закобзонити), **до-** (докризовий, допрем'єрний, досанкційний). Пор. у контекстах: *Поки в Берліні недопатріоти підігрують кремлю заявами, що українці гинуть від ТЦК, син Олі вже 2 роки воює проти окупантів.*

(<http://surl.li/qzcpmn>, 20.11. 2024); *Вибори у травні та недопрезидент путін.* (<http://surl.li/grnwfk>, 19.03.2024); СБУ дізналася, як працювала псевдополіція в **окупованому Херсоні.** (<https://www.rbc.ua/rus/news/> , 10.05.2023), У Миколаєві псевдопосадовець виманював гроші за «оформлення» нерухомості, обіцяючи повернення з бюджету громади. (<https://news.pn/uk/criminal> , 06.12.2024 05:23); Бо по суті там [на окупованих росією теренах] триває рекомунізація. Ми ж не забуваємо Голодомор і всі ці колгоспи, концтабори, усі ці страшні речі, створені «совком». (Новинарня» Long-ріди); Львів'ян пробують зазомбувати, що ніби у нас є вибір. (<http://surl.li/vawtgw>, 21.08.2020); Економіка України у 2021 році зростає до 4-5% від ВВП і вийде приблизно на докризовий період (<https://news.pn/uk/criminal>, 06.12.2024 05:23).

Також у масмедійному суспільно-політичному дискурсі досить продуктивною виступає суфіксація, зокрема ряд формантів. Засвідчено, що інтенсивні процеси фемінізації поширилися також і на досліджувану царину. Так, на початку XXI сторіччя в ній істотно активізувалися постпозитивні форманти: **-к(а)** (командувачка, окупантка, омбудсменка, рекрутерка, ухиянтка, українофобка, українооптимістка); **-иц(я)** (очільниця, добровільця, ухильниця); **-ин(я)** (політикиня, демографиня, кінологиня) Пор. у контекстах: Мобілізація жінок: як можуть покарати «ухиянток» і коли почнуть вводити санкції (Апостроф, 20.08, 2022, 08:55); Добровільця «Айдару» привезла до Франківська виставку картин на ящиках з-під снарядів (Канал 402, Репортер, 18.07.2017); У Німеччині політикиня [Сара Вагенкнехт] відома як одна з навзятятіших критиків допомоги Україні – неодноразово закликала владу припинити постачати зброю, скасувати санкції проти Росії та критикує витрату у 14 млрд євро на підтримку українських біженців у країні (Радіо Свобода, 30.10, 2023, 14:12). Серед суфіксів на позначення осіб чоловічої статі, задіяних у суспільно-політичні процеси, продуктивними нині виступають передусім питомі, як-от: **-ик** (дебатувальник, зомбувальник, списочник, санкційник, привладник, мажоритарник); **-ець** (тероборонець, укропівець, радівець, бютівець «прибічник або член партії БЮТ», гундяєвець «прибічник патріарха РПЦ К.Гундяєва», трампівець «прихильник президента США Дональда Трампа», кадирівець, філаретівець); **-іст** (ухилист, трампіст, путініст), **-ник** (ухильник захопник, компроматник, контрактник). Напр.: Головний зомбувальник РФ [Дмитро Кисельов] отримав нагороду «Тєфі». <https://ostannipodii.com>» t...; Ухильнику від призову обмежили волю на рік (Gazeta.ua, 21.03, 2018, 13:32); При цьому особистість Скарамуччі досить цікава: зятятим

трампівцем він став нещодавно, а до цього дозволяв собі критичні висловлювання на його адресу. <https://apostrophe.ua/ua/article/politics/.../13642>; Хоча у молодості Невенчаний не гребував фотографуватися у, начебто «ненависній» путіністам, гітлерівській формі (<https://sensor.net.ua/b3135957>). Як бачимо, нині в дискурсі ЗМІ інтенсифікується відомісна деривація, зокрема від назв осіб.

Основоскладання поступово активізується в медіадискурсі та стає продуктивним способом творення суспільно-політичної лексики сьогодні, оскільки дозволяє створювати короткі, але місткі слова й терміни, що відображають складні соціальні, військові, політичні й економічні явища. Наприклад: *владовершитель, кремлебот, правосекторівець, народнофронтівець, боєзіткнення, рублепад*. Пор. у контексті: Показово, що цей нібито «правосекторівець» ані словом не згадує про навчання угорців української мови чи про угорські прапори, через що зазвичай раніше виникали загострення і що було в центрі претензій з боку націоналістів. (<https://surl.li/scvlfz>, 15.12.2020).

Словоскладання як спосіб деривації передбачає поєднання повнозначних слів або їх форм у межах одного складного утворення, що функціонує як єдина номінативна одиниця. У масмедійному дискурсі цей спосіб виявляє високу продуктивність завдяки своїй прозорій семантичній структурі та легкості декодування адресатом. Складні слова, утворені аналізованим способом, нерідко виконують номінативно-оцінну функцію, відображаючи актуальні політичні процеси, соціальні явища та їх інтерпретацію в публічному просторі: *держава-агресор, країни-перемовники, країна-помилка, олігарх-втікач, дрон-невидимка*. Пор. у контекстах: *Держава-агресор росія використовує кожен найменший шанс для повноцінного повернення на світову арену.* (<https://surl.li/fhcbhw>, 06.02.2026); *На авіабазі у Греції «засвітився» надсекретний дрон-невидимка США RQ-180: що це за зброя.* (<https://surl.li/yldgyo>, 20.03.2026. 12:56).

Засвідчено, що в останні роки в масмедійному дискурсі зокрема, та й у загальнонародній українській мові інтенсифікувався ще один спосіб деривації – аббревіація. Передусім це зумовлено прагненням до мовної економії та стандартизації інформації. Скорочені найменування активно використовуються для позначення міжнародних структур, українських державних інституцій, політичних організацій, і суспільно значущих і особливо воєнних і військових, медичних реалій і понять: *ДІЛ* (Ісламська держава Іраку та Леванту), *ЦЕС* (Центр економічної стратегії), *ОТГ* (об'єднана територіальна громада), *ТОТ* (тимчасово окуповані території), *гумпідтримка* (гуманітарна підтримка), *УБД* (учасник

бойових дій), СЗЧ (самовільне залишення частини), *такмед* (тактична медицина) та ін. Пор: США вперше застосували в Афганістані проти ІДІЛ найбільшу неядерну бомбу (газета «Європейська правда», 13.04, 3017); Зараз навичками такмеду мають володіти як військові, так і цивільні (журнал «Український тиждень», 22.03, 2024, 14:06).

Телескопія – це порівняно новий і також продуктивний спосіб словотворення суспільно-політичної лексики сучасної української мови. Телескопізми завдяки своїм структурно-семантичним особливостям дозволяють досягти лінгвістичної економії, передаючи сенс нових складних понять і явищ суспільно-політичної сфери, а також надають мовленню емоційно-експресивного забарвлення (Теглівець, 2022). У масмедійному дискурсі початку ХХІ століття цей спосіб особливо поширений у створенні суспільно-політичних неологізмів із яскравим оцінним або іронічним забарвленням: *рашизм* (від *раша* + *фашизм*), *грексит* (від *Греція* + *брексит*), *дегенерал* (від *дегенерат* + *генерал*), *путлер* (від *Путін* + *Гітлер*) та ін. Пор.: «*Рашизм*» виникає тоді, коли російська «ідеологія порядку» переходить в агресивну імперську фазу (<https://www.bbc.com> > *feat...*).

Поряд із морфологічними процесами важливу роль відіграє семантична деривація, що полягає у формуванні нових значень уже в наявних у мові лексемах. У суспільно-політичному дискурсі цей процес часто супроводжується метафоризацією та іронізацією, що зумовлює появу експресивно забарвлених одиниць (Стишов, 2024). Так, у сучасній політичній мові нових значень набули відомі слова: *важковаговик* “той, хто досяг значного авторитету і впливу в суспільстві, має істотні переваги перед іншими в політичній царині”, *небожитель*, *ірон.* “недоступний, владний високопосадовець; представник еліти”, *більшовики* “ті, які мають більшість у владних структурах”, *секонд-хенд* “старі державні діячі й політики, які втратили свою вагу й популярність у суспільстві”, *слуга* “представник партії «Слуга народу»” та ін. Такі лексеми активно функціонують у медіатекстах: Добір кадрів у нас досі здійснюється за радянською методикою. А в даний час – замість того, щоб формувати свої кадри і займатися кадровою політикою, займаються імпортом колишніх керівників, які виявилися зайвими у своїх країнах. Жаль, що ми ніяк не можемо відвикнути від «секонд-хенду» (газета «День», 23.12, 2014, 10:40).

Як бачимо, дериваційні процеси в суспільно-політичному неолексиконі сучасного масмедійного дискурсу є різноаспектними та високопродуктивними. Вони охоплюють як формальні, так і семантичні механізми творення нових

мовних одиниць і забезпечують адекватне відображення динамічних змін у суспільстві. Активне функціонування таких неологізмів свідчить про здатність мови оперативно реагувати на виклики сучасності та виконувати не лише номінативну, а й оцінну та експресивну функції.

Висновки й перспективи. Отже, встановлено, що суспільно-політична лексика українських ЗМІ початку XXI століття характеризується високою динамічністю, активним процесом деривації та багаторівневою структурою семантичних змін. Виявлено, що продуктивними способами словотворення дослідженої лексики виступають морфологічний, телескопія і лексико-семантичний. Серед підспособів морфологічного способу засвідчено активізацію префіксації, суфіксації, осново- й словоскадання, а такою абревіації. Характерно, що зібраний і проаналізований матеріал почасти є виявом мовної динаміки та дозволяє окреслити тенденції розвитку сучасної суспільно-політичної лексики.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченні міжмовних впливів на формування суспільно-політичних неологізмів, аналізі їх функціонування в цифрових платформах і соціальних мережах, а також у створенні комплексного корпусу українських медійних неологізмів із детальною класифікацією за дериваційними та семантичними ознаками. Такий підхід дозволить відстежувати еволюцію сучасної політичної лексики в умовах швидкоплинних соціальних і політичних трансформацій.

Список використаних джерел

- Волинка, К.Г. (2003). Теорія держави і права. Київ: МАУП.
- Задорожній, О.В. (2015). Наслідки анексії Кримського півострова для міжнародного правопорядку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право, (30), 187–190.
- Костюк, Ю.М. (2021). Суспільно-політичний неолексикон української інтернет-комунікації у формально-семантичному та соціонормативному аспектах: дис... док. філософії. Тернопіль.
- Савчук, Р. Л. (2017). *Мова засобів масової інформації: хрестоматія до дисципліни*. Івано-Франківськ: ПНУ.
- Степаненко, М. (2017). Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастикон: монографія. Харків: Видавець Іванченко І. С.
- Стишов, О.А. (2019). Нова суспільно-політична лексика і термінологія в сучасній українській мові. *Лінгвістичні дослідження*. Харків, (50), 241–253.
- Стишов, О. (2024). Особливості словотворення неологізмів-іменників в українській мові XXI сторіччя. *Slavia orientalis*. Т. LXXIII. (2), 99–110.
- Теглівець, Ю. В. (2023). Телескопія як новітній метод словотворення суспільно-політичної лексики. *Нова філологія*, (85), 277–282.
- Яремко, Я. П. (2015) Сучасна політична термінологія: на перетині когніції та комунікації. Дрогобич: Посвіт.

References

- Kostiuk, Yu. M. (2021). Suspilno-politychni neoleksykon ukrainskoi internet-komunikatsii u formalno-semantychnomu ta sotsionormatyvnomu aspektakh: dys... dok. filosofii. Ternopil.
- Savchuk, R. L. (2017). Mova zasobiv masovoi informatsii: khrestomatiia do dystsyplyny. Ivano-Frankivsk: PNU.
- Stepanenko, M. (2017). Politychne sohodennia ukrainskoi movy: aktualnyi peryfrastykon: monohrafiia. Kharkiv: Vydavets Ivanchenko I. S.
- Styshov, O. (2024). Osoblyvosti slovotvorennia neolohizmiv-imennykiv v ukrainskii movi XXI storichchia. *Slavia orientalis*, T. LXXIII (2), 99–110.
- Styshov, O. A. (2019). Nova suspilno-politychna leksyka i terminolohiia v suchasni ukrainskii movi. *Linhvistychni doslidzhennia*. Kharkiv, (50), 241–253.
- Tehlivets, Yu. V. (2023). Teleskopiia yak novitnii metod slovotvorennia suspilno-politychnoi leksyky. *Nova filolohiia*, (85), 277–282.
- Volynka, K. H. (2003). Teoriia derzhavy i prava. Kyiv: MAUP.
- Yaremko, Ya. P. (2015). Suchasna politychna terminolohiia: na peretyni kohnitsii ta komunikatsii. Drohobych: Posvit.
- Zadorozhnyi, O. V. (2015). Naslidky aneksii Krymskoho pivostrova dlia mizhnarodnogo pravoporядku. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu*. Serii: Pravo, (30), 187–190.

FEATURES OF THE DERIVATION OF SOCIO-POLITICAL NEOLOGISMS IN MASS MEDIA DISCOURSE AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

Yelyzaveta Kyslyak, a fourth-year student on the first (bachelor's) level of higher education, studying 'Philology (Ukrainian Language and Literature)', at the Faculty of Ukrainian Philology, Culture and Arts at the Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University.

This article examines the features of word formation in socio-political neologisms within mass media discourse at the beginning of the 21st century. Contemporary Ukrainian-language media are characterised as an important conduit for reporting on various events, social, political and economic transformations, as well as wars. Consequently, in these conditions, they act as an active factor in the formation of new linguistic units. It is in the media environment that derivational intentions are most clearly realised, ensuring the naming of new processes, phenomena, events and concepts, as well as the reinterpretation of those already known. The article identifies and analyses the main methods, sub-methods and features of the derivation of new socio-political units. The productive methods of word formation for the studied lexicon and terminology have been established: morphological, telescopic and lexico-semantic. Among the sub-methods of the morphological method in the derivation of

socio-political neologisms, prefixation, suffixation, composition, word formation, and abbreviation are found to be particularly active. The conclusions state that these lexical units are, in part, an important element of linguistic dynamics. They also allow us to identify trends in the development of contemporary socio-political vocabulary.

Keywords: socio-political vocabulary; neologisms; derivation; word formation; mass media discourse.